

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ЛОБУНЬКО ЮЛІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 332.2:332.3

**ФОРМУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
В УМОВАХ НОВИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН**

08.00.06 «Економіка природокористування
та охорони навколишнього середовища»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Державній екологічній академії післядипломної освіти та управління Міністерства екології та природних ресурсів України

Науковий керівник доктор економічних наук, професор
Третяк Валентина Миколаївна,
Державна екологічна академія
післядипломної освіти та управління,
професор кафедри екології
та економіки землекористування

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Будзяк Василь Миронович,
Київський національний
торговельно-економічний університет,
професор кафедри міжнародних економічних відносин

кандидат економічних наук
Гетманьчик Іванна Петрівна,
Відокремлений підрозділ Національного університету
біоресурсів і природокористування України
«Боярський коледж екології і природних ресурсів»,
заступник директора з виховної роботи

Захист відбудеться «30» травня 2017 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.20 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розісланий « » квітня 2017 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Паламарчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблемам природоохоронного землекористування, одного з пріоритетних напрямів сучасної науки, приділяється в останнє десятиліття дуже мало уваги. Це обумовлено тим, що його формування розрізнено за функціями використання землі. Так, в Земельному кодексі України виділена Глава 7 «Землі природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення», яка включає «землі природно-заповідного фонду» та «землі іншого природоохоронного призначення», де до земель іншого природоохоронного призначення належать земельні ділянки, в межах яких є природні об'єкти, що мають лише особливу наукову цінність. Разом з тим, до природоохоронного землекористування необхідно віднести землі оздоровчого, рекреаційного призначення, більшість земель лісогосподарського призначення та водного фонду, частину земель сільськогосподарського призначення.

Незважаючи на всезростаючий інтерес до проблем природоохоронного землекористування, в економіці єдиного розуміння його сутності поки немає. Тому питання ефективної організації (формування) та функціонування природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин та сфері ринкового природокористування є актуальним і привертає увагу широкого кола науковців різних галузей науки. Питанням розвитку природоохоронного землекористування як складних соціально-економічних систем присвячено праці вітчизняних і зарубіжних фахівців. Дослідженню і розвитку теорії та практики організації, формування й реалізації державної екологічної політики, відводилося чільне місце у багатьох працях відомих українських учених, зокрема: В. М. Будзяка, О. С. Будзяк, В. А. Голяна, Т. П. Галушкіної, Д. С. Добряка, В. М. Другак, Н. В. Зіновчук, В. Я. Ковалю, А. Я. Сохничя, М. Г. Ступеня, А. М. Третяка, М. А. Хвесика, А. Ю. Якимчук та ін. Разом з тим, питанням вдосконалення землевпорядного механізму формування природоохоронного землекористування, оцінки його ефективності, приділяється мало уваги.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Основних напрямів державної політики України в галузі охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки (постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 року № 188/98-вр), Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 року № 880-р, та Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року (закон України від 21.12.2010 року № 2818-VI). Дисертаційну роботу виконано згідно з програмами наукових досліджень Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління Міністерства екології та природних ресурсів України, а саме: в межах науково-технічної програми «Напрями розвитку та механізми формування економіки і екології землекористування в

умовах нових земельних відносин» (номер державної реєстрації 0111U006654), в якій здобувачем обґрунтовано розвиток природоохоронного землекористування в Україні та науково-дослідна робота «Розроблення проекту організації території національного природного парку «Подільські Товтри» охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів» (номер державної реєстрації 0112U005317), в якій здобувачем обґрунтовано проектування структурних елементів екомережі на локальному рівні.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи – обґрунтувати теоретико-методичні підходи та практичні рекомендації щодо вдосконалення землевпорядного механізму формування природоохоронного землекористування України та його економіки в умовах нових земельних відносин.

Для досягнення поставленої мети слід було вирішити такі завдання:

- поглибити теоретико-методологічні основи формування природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин;
- визначити поняття та сутнісні ознаки природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин;
- вивчити стан інституціонального забезпечення формування природоохоронного землекористування;
- здійснити аналіз та оцінку тенденцій змін в природоохоронному землекористуванні та формуванні екологічної мережі України як базової основи організації природоохоронного землекористування;
- дослідити стан кадастру природно-заповідного фонду та його вплив на ефективність організації і функціонування природоохоронного землекористування;
- обґрунтувати основні напрями удосконалення формування природоохоронного землекористування, зокрема щодо землеустрою як основного інституціонального механізму;
- удосконалити методичні підходи до оцінки ефективності природоохоронного землекористування, що включено в якості структурних елементів у систему екомережі України.

Об'єкт дослідження – процес формування природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні, методичні та прикладні аспекти формування природоохоронного землекористування.

Методи дослідження. Теоретико-методичну основу дисертаційного дослідження становлять фундаментальні наукові положення і принципи економічної теорії, економіки природокористування, прикладні дослідження світового та національного рівня щодо вдосконалення організації використання рекреаційного землекористування територій природно-заповідного фонду.

У процесі роботи над дисертацією використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи, а саме: монографічний – для аналізу наукових поглядів учених щодо досліджуваної проблеми, нормативних документів, енциклопедій,

статистичних збірників; статистичний – для узагальнення статистичних даних, оцінки тенденцій екологічної стабільності землекористування, змін використання та розподілу земель за формами власності; економічний аналіз – для визначення ефективності використання земель; абстрактно-логічний – для обґрунтування мети, завдань і висновків дослідження:

Інформаційну базу дослідження склали чинні законодавчі та нормативно-правові акти, статистичні й аналітичні матеріали Міністерства екології та природних ресурсів України, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державної служби статистики України, наукові праці провідних українських і зарубіжних учених з проблем природоохоронної діяльності та природоохоронного землекористування, спеціальні наукові видання, матеріали науково-практичних конференцій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у подальшому розвитку теоретичних, методичних та практичних положень, які визначають еколого-економічні та землевпорядно-правові засади формування природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин.

До основних результатів дисертаційної роботи, які відзначаються науковою новизною, належать такі:

вперше розроблено концептуальну модель формування природоохоронного землекористування, яке розглядається через призму побудови мультифункціонального землекористування із базовими типами – сільсько-господарського, лісгосподарського та природоохоронного, що включають допоміжні: рекреаційний, оздоровчий, екологічний, культурний та інші підтипи, які, в свою чергу, входять у структурні елементи екологічної мережі України;

удосконалено:

– сутність поняття формування природоохоронного землекористування як складного і тривалого процесу організаційно-господарських, еколого-економічних, інженерно-технічних і правових змін складу земельних угідь та функціонального використання земель, які впливають на зміну режиму землекористування та інтенсивність використання земельних і інших природних ресурсів;

– методологічний підхід процесу формування природоохоронного землекористування на території України, яка, на відміну від існуючого, передбачає: формування базової основи природоохоронного землекористування – екологічної мережі України, зокрема, проектування її структурних елементів (*ключових і сполучних територій, буферних зон та відновлювальних територій*) на місцевому рівні в системі землеустрою;

– складові інформаційної бази природоохоронного землекористування, яка, крім Державного земельного кадастру, містить модель Державного кадастру територій природно-заповідного фонду із 2 підсистемами та 9 блоками;

– основи методологічного підходу оцінювання ефективності формування природоохоронного землекористування, яке на відміну існуючого, передбачає

системний підхід до трьох підсистем: адекватність структури природоохоронних територій, процес управління землекористуванням, екологічна цілісність території землекористування (загрози та вплив);

набули подальшого розвитку підходи до здійснення землеустрою щодо формування природоохоронного землекористування як інструмента реалізації земле- та природоохоронних заходів, що базуються на проектуванні екологічного каркасу землекористування – структурних елементів екомережі та формування територіальних обмежень (обтяжень) у використанні земель.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані наукові результати мають важливе практичне значення для обґрунтування і розроблення системи заходів щодо удосконалення організації формування природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин. Запропоновано основні напрями удосконалення формування ефективного природоохоронного землекористування.

Пропозиції щодо підвищення ефективності організації формування природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин знайшли застосування в діяльності Департаменту екології та природних ресурсів Хмельницької державної обласної адміністрації (довідка № 01-5089 від 26.10.2016 р.); Національного природного парку «Подільські Товтри» (довідка № 892 від 16.11.2016 р.); відділу Держгеокадастру у Дунаєвецькому районі Хмельницької області (довідка № 32-2211-99.3-3816/2-16 від 09.11.2016 р.); відділу Держгеокадастру у Кам'янець-Подільському районі Хмельницької області (довідка № 31-28-99.5-3705/2-16 від 10.11.2016 р.); Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління Міністерства екології та природних ресурсів України (акт впровадження від 23.09.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, яке має теоретичне та практичне значення. Особисто здобувачем розроблено наукові положення, методичні підходи та практичні рекомендації щодо ефективної організації формування природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин. Одержані наукові результати дають змогу розв'язати важливе практичне завдання підвищення ефективності організації формування природоохоронного землекористування.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та практичні результати дисертаційного дослідження доповідалися, обговорювалися і одержали позитивну оцінку на: Всеукраїнському круглому столі «Екологічні та соціально-економічні особливості управління природними ресурсами в умовах децентралізації влади» (м. Київ, 2015 р.); круглому столі «Екологічна мережа України в контексті формування природоохоронного землекористування: стан та проблеми» (м. Київ, 2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній студентській конференції «Управління земельними ресурсами в умовах децентралізації влади» (м. Київ, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому виробництві» (м. Київ, 2015 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи

вирішення» (м. Дніпропетровськ, 2015 р.); Всеукраїнської науково-практичній студентській конференції, яка присвячена Дню землепорядника та 15-річчю створення кафедри управління земельними ресурсами НУБІП України (м. Київ, 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Екологічна мережа України в контексті формування природоохоронного землекористування: локальний рівень», в рамках міжнародного екологічного форуму «Довкілля для України» (м. Київ, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Динаміка біологічного та ландшафтного різноманіття заповідних територій» (м. Кам'янець-Подільський, 2016 р.).

Публікації. Основні наукові положення та результати дисертаційної роботи висвітлено у 17 наукових, з яких колективна монографія, 6 статей у наукових фахових виданнях України, 3 статті у науково фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 8 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок комп'ютерного тексту. Робота містить 31 таблицю, 20 рисунків, 2 фото та 2 додатки. Список використаних джерел налічує 233 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** розкрито актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача у вирішенні поставлених завдань.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади формування природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин**» досліджено сутнісні ознаки та поняття природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин, методологічні основи формування природоохоронного землекористування та його інституціональне забезпечення.

Обґрунтовано, що сутність природоохоронного землекористування як сукупність відповідних видів суспільної життєдіяльності, які здійснюються на конкретній території із залученням земельного та екологічного факторів в тій чи іншій формі та на відповідних правах, у різних масштабах і з різним функціональним змістом у процес економічних, екологічних, оздоровчих, рекреаційних та інших відносин прав суб'єктів, обумовлена тим, що земля як природний ресурс є: основою життя людини, джерелом задоволення її першочергових потреб, найважливішою умовою існування змінюваних людських поколінь; базовою основою всіх існуючих біоценозів і біосфери в цілому; основним джерелом естетичної краси і багатства всього природного комплексу в цілому. Багатофункціональність використання земель передбачає, що самі земельні ресурси (*практично будь-яка земельна ділянка*) має певний економічний, екологічний, соціальний зміст, що і зумовлює пріоритети у використанні земельних та інших природних ресурсів. Враховуючи викладене,

розроблено авторську логічно-смыслову схему сутності формування природоохоронного землекористування (рис. 1).

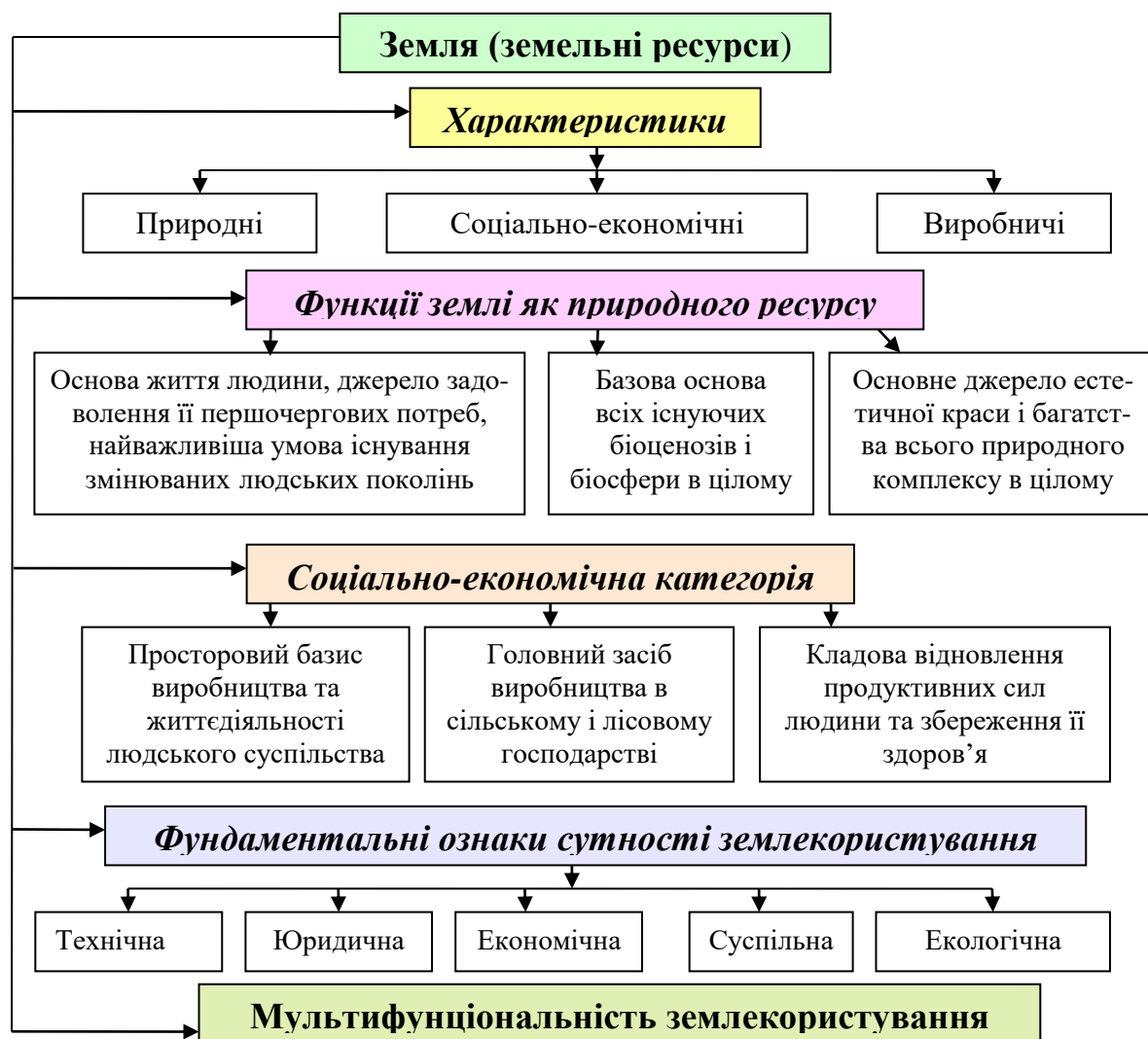

Рис. 1. Логічно-смыслова схема сутності формування природоохоронного землекористування (розроблено автором)

Кожна із функцій землі характеризується своїм набором (переліком) видів прав на землю, що обумовлює специфічність (особливість) економічних, екологічних, соціальних, містобудівних, сільськогосподарських та інших відносин власності, а відповідно і управління. Отже, формування природоохоронного землекористування – це складний процес щодо визначення багатоаспектності земельних відносин та мультифункціональності використання і охорони земельних та інших природних ресурсів (рис. 2). Йому притаманні просторове поєднання окремих землекористувань з різними функціями, об'єднання різних функцій щодо одного землекористування (земельної ділянки) але розділених в часі та інтеграція усіх функцій, що властиві землекористуванню (земельній ділянці) в часовому проміжку.

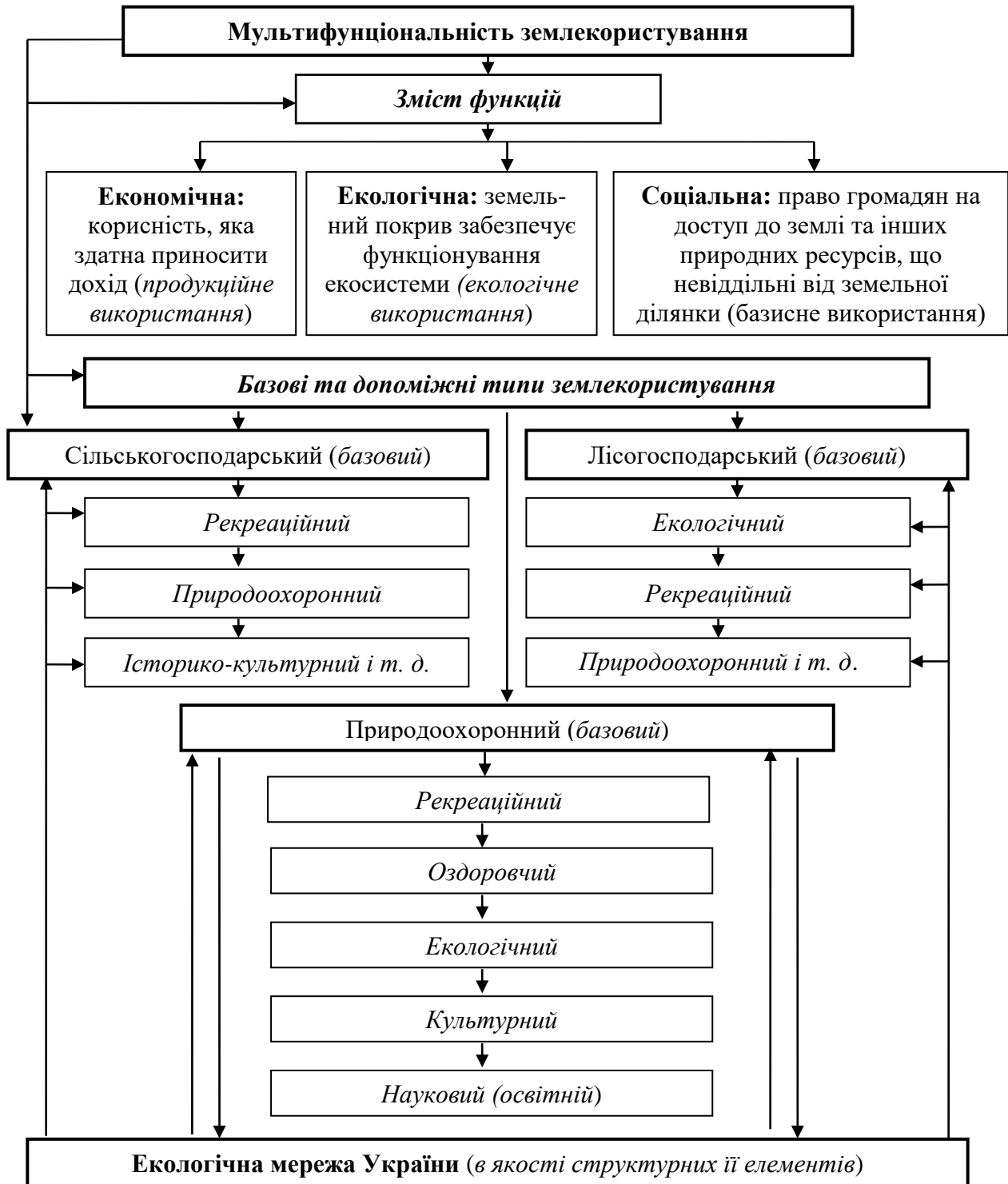

Рис. 2. Концептуальна модель формування природоохоронного землекористування (розроблено автором)

У другому розділі «Тенденції розвитку природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин» узагальнено та опрацьовано статистичні дані Державного агентства земельних ресурсів України, Державної служби статистики України і проаналізовано організаційно-екологічні аспекти природоохоронного землекористування в динамічному зв'язку.

Оцінка тенденцій розподілу земельних ресурсів за їх екологічною спрямованістю за 2000 та 2015 роки свідчить, що відбулися не суттєві зміни в екологізації землекористування (табл. 1).

Таблиця 1

**Оцінка тенденцій розподілу земельних ресурсів України
за їх екологічною спрямованістю***

№ з/п	Вид використання земель за їх економічною спрямованістю	Станом на 01.01.2001		Станом на 01.01.2016		± 2015 до 2000, у %	Коефіцієнт екологічного впливу угідь на прилеглі землі
		тис. га	%	тис. га	%		
1.	Забудовані землі	4544,8	7,5	4610,2	7,6	1,4	1,27
2.	Орні землі	32985,2	54,7	32775,0	54,3	-0,6	0,87
3.	Багаторічні насадження	931,9	1,5	892,4	1,5	-4,4	1,47
4.	Сінокоси і пасовища	7909,9	13,1	7840,5	13,0	-0,9	1,71
5.	Ліси і чагарники	10413,6	17,3	10633,1	17,6	2,1	2,29
6.	Під водою і болота	3370,7	5,6	3408,7	5,6	1,1	2,93
7.	У стадії меліоративного освоєння тощо	198,7	0,3	195,0	0,3	-1,9	1,27
	Разом	60354,8	100,0	60354,9	100,0		

Примітка. *Розраховано автором з урахуванням форми б-зем Держгеокадастру України

Встановлено, що в цілому по природоохоронному землекористуванню відбуваються позитивні зміни щодо збільшення його площ в частині підприємств та установ природоохоронного, оздоровчого і рекреаційного призначення. Оцінка тенденцій розподілу земельних ресурсів за їх екологічною спрямованістю із 2001 року по 2016 рік свідчить, що суттєвих змін в екологізації землекористування за цей період не сталося за виключенням земель під забудовою, площа яких зросла на 1,2 %.

Як свідчить величина коефіцієнта екологічного впливу угідь на прилеглі землі найпозитивніший вплив мають землі під водою і болота ($K_e=2,93$) та ліси і чагарники ($K_e=2,29$). Найнегативніший вплив на екологічний стан землекористування мають орні землі ($K_e=0,87$).

Площа земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення хоча і збільшилася за період 2001–2013 років на 15 % і становить 3076,9 тис. га, проте в ряді регіонів України пройшло їх зменшення. Така ситуація віддзеркалює багаторічне ігнорування величезного економічного потенціалу рекреації, недооцінку

доцільності освоєння відповідних туристичних і лікувально-оздоровчих ресурсів.

В складі земельного фонду України екологостабілізуючі угіддя становлять 41,9 % всієї площі, в тому числі ліси та інші лісовкриті площі – 17,6 %, відкриті заболочені землі – 1,6, відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (кам'янисті місця, піски, яри) та сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом – 1,7 %. Серед сільськогосподарських угідь сіножаті і пасовища – 13,0 %.

Такий розподіл земельних ресурсів характеризує високу освоєність землекористування території України, де у структурі земельного фонду України найбільшу питому вагу становлять землі сільськогосподарського – 70,0 % та лісогосподарського призначення – 15,0 %, а найменшу – землі рекреаційного, оздоровчого та історико-культурного призначення – сумарно лише 0,3 %.

За період з 2001 до 2014 року землекористування складових національної екологічної мережі України згідно даних обліку в державному земельному кадастрі займає тільки 11,5 % відносно рівня прогнозованої площі або площі ключових територій, що менше на 22 267,7 тис. га.

Зроблено висновок, що поточний стан екологізації землекористування в Україні, шляхом розширення площі природоохоронного землекористування не відповідає вимогам Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням, Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року № 2818-VI, а також Національного плану дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням, затвердженого Кабінетом Міністрів України від 30 березня 2016 року № 271-р. Одночасно в роботі відмічено, що українське земельне та законодавство в галузі охорони навколишнього природного середовища на сьогодні є досить колізійним. Існує невизначеність правового режиму територій окремих видів природно-заповідного фонду (наприклад, національних природних парків), складових екомережі України та механізмів здійснення управління екологічною мережею, перш за все, на місцевому рівні. Саме на конкретних територіях мають формуватися і використовуватися місцевими територіальними громадами земельні та природні ресурси структурних елементів екомережі. В сучасних соціально-економічних умовах державна політика щодо формування екомережі може розглядатися лише як стартовий етап тривалої адаптації територіального управління до реалізації завдань з відновлення і збереження природного потенціалу країни.

У третьому розділі **«Пріоритетні напрями удосконалення формування природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин»** науково обґрунтовано, що землеустрій є одним із основних інституціональних механізмів формування сучасного природоохоронного землекористування, сформовано пропозиції щодо моделі розвитку кадастру природно-заповідного фонду, а також еколого-економічної оцінки ефективності

природоохоронного землекористування, що включено в якості структурних елементів у систему екомережі України.

Актуалізація проблеми організації землекористування територій структурних елементів екомережі як екологічного каркасу природоохоронного землекористування, розроблення заходів щодо державної реєстрації режиму природоохоронного землекористування в державному земельному кадастрі, в умовах реформування земельних відносин і переходу до ринкової економіки обумовлюють подальший розвиток проектування у системі землеустрою.

Аналіз землевпорядної документації свідчить про те, що сьогодні необхідно формувати інтегровану систему прогнозування, планування, проектування і державної реєстрації в державному земельному кадастрі землекористування структурних елементів екомережі як територіальних зон і яка б включала такі розробки (рис. 3).

Для реалізації вказаної концептуальної моделі підсистеми організації територій структурних елементів екомережі та їх землекористування в системі землеустрою розроблено логічно-смыслову схему методології землевпорядного зонування земель за їх придатністю для природоохоронних цілей (рис. 4). Методологічною основою землевпорядного зонування земель за їх придатністю для природоохоронних цілей є узгодження (проектування) меж зон ландшафтного районування природно-ресурсного потенціалу та екологічного зонування земель як основи меж підтипів природоохоронного землекористування та територіального розміщення елементів системи землекористування екологічної мережі. Територіальне розміщення елементів системи землекористування щодо ключових і транзитних територій екомережі, буферних зон екомережі, відновлювальних територій екомережі, інших ділянок природоохоронного землекористування; формування територіальних обмежень (обтяжень) у використанні земельних та інших природних ресурсів і на їх основі відносин власності та регламентів землекористування.

Суттєве підвищення ефективності державного управління природо-користуванням, в тому числі і землекористуванням, в країні пов'язується з удосконаленням організаційно-правового механізму ведення кадастру природно-заповідного фонду. Враховуючи взаємозалежність кадастру природно-заповідного фонду України та державного земельного кадастру, в дисертації запропоновано авторську модель Державного кадастру територій природно-заповідного фонду, яка включає: блок № 1 – взаємоузгодження складових та елементів із Державним земельним кадастром та блок № 2 – власне самостійні складові та елементи кадастру територій природно-заповідного фонду.

Одночасно вбачається, що кадастр територій природно-заповідного фонду як інформаційна система, повинен узгоджуватися із земельним кадастром в частині обліку територіальних зон структурних елементів екомережі України, які за своєю сутністю є територіальними обмеженнями (обтяженнями) у використанні земель та інших природних ресурсів.

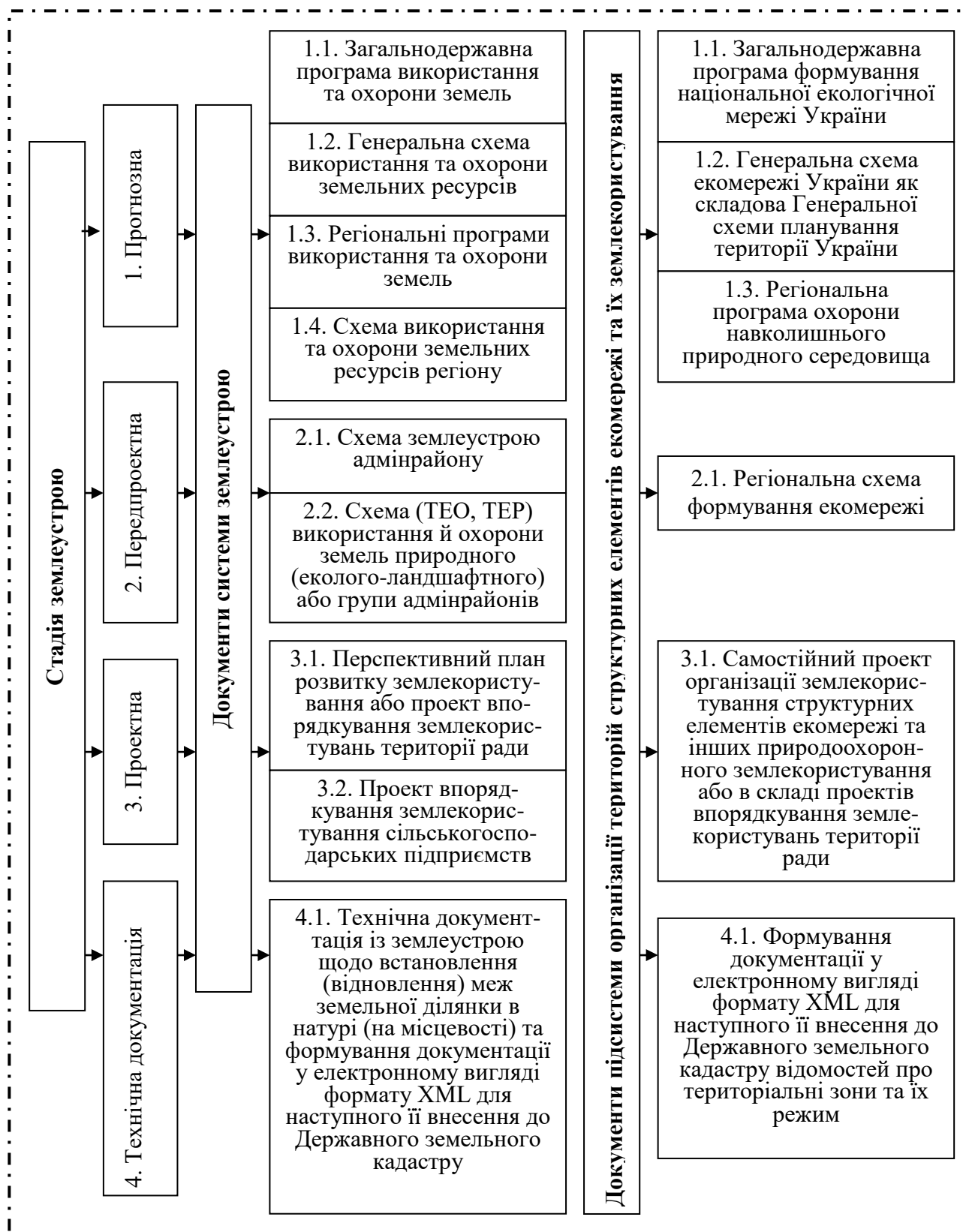

Рис. 3. Концептуальна модель підсистеми організації територій структурних елементів екомережі та їх землекористування в системі землеустрою (розроблено автором)

Рис. 4. Логічно-сміслова схема методології землевпорядного зонування земель за їх придатністю для природоохоронних цілей (розроблено автором)

Із урахуванням викладеного до основних напрямів оцінки ефективності формування та організації території природоохоронного землекористування віднесено такі:

- удосконалення кадастру природно-заповідного фонду, потенціалу природних ресурсів та земельного кадастру;
- удосконалення грошової та інтегральної оцінки потенціалу природоохоронного землекористування;
- удосконалення землеустрою територій природоохоронного землекористування, який включає:

- районування територій та зонування земель за підтипами природоохоронного землекористування;
- територіальне планування розвитку природоохоронного землекористування за його підтипами із розробленням моделей економічних, екологічних, соціальних, та правових відносин власності на землю та інші природні ресурси, що тісно пов'язані із землею;

- внутрішня організація територій природоохоронного землекористування із урахуванням прав власності на землю та інші природні ресурси;

- інфраструктурне облаштування окремих земельних ділянок та їх груп, а також лінійних об'єктів природоохоронного землекористування;

- моніторинг та оцінка ефективності природоохоронного землекористування;

- прийняття управлінських рішень щодо підвищення ефективності природоохоронного землекористування із урахуванням даних моніторингу та оцінки.

Враховуючи багатофункціональність природоохоронного землекористування, методичні підходи до оцінки ефективності його організації до кінця не відпрацьовано. В цьому зв'язку запропоновано структуру методології і критерії оцінювання ефективності організації землекористування територій структурних елементів екологічної мережі на місцевому рівні як природоохоронного землекористування, яка включає оцінку адекватності структури землекористування структурних елементів екомережі, процесу управління землекористуванням структурних елементів екомережі та екологічної цілісності території землекористування структурних елементів екомережі.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та авторське бачення розв'язання важливого наукового завдання – удосконалити теоретико-методологічні і методичні підходи та розробити практичні рекомендації щодо інституціональних і землевпорядних інструментів формування природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин. Відсутність аналогічних рішень в нашій країні робить результати досліджень пріоритетними. На підставі проведених досліджень сформульовано такі наукові положення та практичні рекомендації.

1. Визначено, що під формуванням природоохоронного землекористування слід розуміти складний і тривалий процес організаційно-господарських, еколого-економічних, інженерно-технічних і правових змін складу земельних угідь та функціонального використання земель, які впливають на співвідношення територіальних умов здійснення землекористування, зокрема, збільшення площі екологостабілізуючих угідь, формування культурних ландшафтів та територій і об'єктів природно-заповідного фонду, зміну режиму землекористування та інтенсивності використання земельних угідь.

2. Обґрунтовано, що під сутністю природоохоронного землекористування розуміється ефективність організації сукупності відповідних видів суспільної життєдіяльності, які здійснюються на конкретній території із залученням земельного та екологічного (природно-ресурсного) факторів в тій чи іншій формі та на відповідних правах, у різних масштабах і з різним функціональним

змістом у процес економічних, екологічних, оздоровчих, рекреаційних та інших відносин прав суб'єктів збереження, відновлення та використання земельних і інших природних ресурсів.

3. На основі розробленої автором концептуальної моделі формування природоохоронного землекористування вперше сформульовано методологічний підхід синтезу його формування, який розглядається через призму побудови мультифункціонального землекористування із базовими типами – сільськогосподарського, лісогосподарського та природоохоронного, що включають допоміжні: рекреаційний, оздоровчий, екологічний, культурний тощо підтипи, які, в свою чергу, є визначальними у землекористуванні структурних елементів екологічної мережі України.

4. Розроблено логічно-сміслову модель методологічного процесу формування землекористування структурних елементів екомережі як базової основи природоохоронного землекористування, яка суттєво змінює існуюче інституціональне середовище формування природоохоронного землекористування на регіональному та місцевому рівнях. Вона включає: землевпорядні дії щодо визначення меж та складу угідь; ідентифікації прав на землю та інші природні ресурси у межах визначених угідь; встановлення територіальних обмежень і обтяжень у використанні земель та інших природних ресурсів; розроблення землевпорядних та природоохоронних регламентів (правил) землекористування; державну реєстрацію територіальних обмежень і обтяжень у використанні земель та інших природних ресурсів; підготовку та укладання угод із власниками і землекористувачами щодо режиму землекористування, що не встановлюється відповідно до законів.

5. На основі оцінки існуючого інституційного забезпечення розвитку природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин автором встановлено незадовільний його стан. Так, стан інституціонального забезпечення визначення земельної політики у галузі земельних відносин та галузі використання та охорони земель оцінюється експертами як недостатньо задовільний (забезпечення складає в межах 43–52 %). Значно гірша ситуація щодо механізмів реалізації земельної політики. Тут забезпечення складає 29 % і стан оцінюється експертами як незадовільний. Однак, тут гірша ситуація із законодавчо-нормативним забезпеченням формування природоохоронного землекористування оцінено як незадовільне (15 %). Щодо стану інституціонального забезпечення регулювання (адміністрування) організації використання та охорони земель в цілому і природоохоронного зокрема, оцінюється теж як незадовільний (забезпечення складає в межах 30 %). Зокрема, адміністрування дозволеного використання земель (угідь) та інших природних ресурсів оцінено в 30 %, а методів використання земель та інших природних ресурсів в 20 %. Деяко краща ситуація щодо регулювання (адміністрування) земельних відносин, яка оцінюється як недостатньо задовільна (в межах 52 %).

6. Запропоновано новий підхід до землевпорядного зонування земель за їх придатністю для природоохоронних цілей, що вперше дає змогу вирішити

питання узгодження меж зон ландшафтного зонування природно-ресурсного потенціалу і екологічного зонування земель як основи проектних меж підтипів природоохоронного землекористування та територіального розміщення елементів системи землекористування екологічної мережі; територіальне розміщення елементів системи землекористування щодо ключових і транзитних територій екомережі, буферних зон екомережі, відновлювальних територій екомережі, інших ділянок природоохоронного землекористування; формування територіальних обмежень (обтяжень) у використанні земельних та інших природних ресурсів і на їх основі відносин власності та регламентів землекористування.

7. До основних напрямів удосконалення формування та організації території природоохоронного землекористування віднесено такі: 1) удосконалення кадастру природно-заповідного фонду, потенціалу природних ресурсів та земельного кадастру; 2) удосконалення грошової та інтегральної оцінки потенціалу природоохоронного землекористування; 3) удосконалення землеустрою територій природоохоронного землекористування, який включає: районування територій та зонування земель за підтипами природоохоронного землекористування; територіальне планування розвитку природоохоронного землекористування за його підтипами із розробленням моделей економічних, екологічних, соціальних, та правових відносин власності на землю та інші природні ресурси, що тісно пов'язані із землею; внутрішня організація територій природоохоронного землекористування із урахуванням прав власності на землю та інші природні ресурси; інфраструктурне облаштування окремих земельних ділянок та їх груп, а також лінійних об'єктів природоохоронного землекористування; 4) оцінка ефективності природоохоронного землекористування; 5) прийняття управлінських рішень щодо підвищення ефективності природоохоронного землекористування із урахуванням даних моніторингу та оцінки.

8. На основі розробленої автором моделі Державного кадастру територій природно-заповідного фонду, сформульовано постановку задачі синтезу його складових із складовими та елементами Державного земельного кадастру, зокрема, включення категорій територій природно-заповідного фонду в кадастрові територіальні зони державного земельного кадастру із виділенням: зони заповідного режиму землекористування; охоронних зон (*буферна та інші*); земельних угідь як території розміщення цінних природних ресурсів; функціональних рекреаційної та інших зон.

9. Сформульовано авторське розуміння основ методологічного підходу оцінювання ефективності формування природоохоронного землекористування, яке включено в якості структурних елементів у систему екомережі України що включають: системний підхід до трьох підсистем: адекватність структури природоохоронних територій, процес управління землекористуванням, екологічна цілісність території землекористування (загрози та вплив). Перша, стосується оцінки структури землекористування структурних елементів екомережі, яка визначає параметри для оцінювання адекватності структури

природоохоронного землекористування або системи екологічної мережі й надає критерії для визначення тенденцій формування природоохоронного землекористування. Друга, стосується оцінки процесів управління землекористуванням структурних елементів екомережі і передбачає оцінювання різних елементів управління. Третя, стосується оцінки екологічної цілісності територій землекористування структурних елементів екомережі, а саме таких елементів, як екологічні процеси та функціонування екосистеми, а також загрози та тиски, з якими стикається природоохоронне землекористування в їх межах. Зокрема, оцінка капіталізації землекористування в результаті змін в процесі проектування структурних елементів екомережі в межах території Сокільської сільської ради показує, що вартість землекористування включеного у структурні елементи екомережі зростає на 694 грн на 1 га.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Третяк А. М., Третяк В. М., Гунько Л. А., **Лобуцько Ю. В.** Організація землекористування структурних елементів екомережі України на місцевому рівні: [монографія]; за ред. д. е. н., професора, член-кореспондента НААН А. М. Третяка, К.: ДП «Компринт», 2016. 163 с. *(Здобувачем проаналізовано тенденції формування екомережі в Україні та сформовано окремі підходи до оцінки ефективності її проектування на місцевому рівні).*

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Третяк В. М., Юрченко А. Д., **Лобуцько Ю. В.** Проблеми оптимізації режиму землекористування територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2014. № 3–4. С. 90–98. *(Здобувачем проаналізовано підходи до формування інформації про режим землекористування).*

3. Третяк В. М., **Лобуцько Ю. В.** Поняття та сутність природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин // Землевпорядний вісник. 2015. № 3. С. 29–33. *(Здобувачем удосконалено поняття природоохоронного землекористування).*

4. Лобуцько Ю. В. Стале землекористування сільських територій як фактор підвищення економічної ефективності використання земель // Землевпорядний вісник. 2015. № 8. С. 42–46.

5. Лобуцько Ю. В. Тенденції формування екологічної мережі України як базової просторової основи організації природоохоронного землекористування // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2015. № 1. С. 88–96.

6. Lobunko Y. Environmental and economic evaluation of land use environmental included as structural elements in system ecological network Ukraine // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2015. № 4. С. 60–66.

**Статті у наукових фахових виданнях України,
включених до міжнародних наукометричних баз даних**

7. Третяк В. М., Юрченко А. Д., Лобуцько Ю. В. Проблеми удосконалення змісту і порядку ведення кадастру природно-заповідного фонду // Збалансоване природокористування. 2014. № 4. С. 59–65. *(Здобувачем визначено напрями удосконалення кадастру ПЗФ).*

8. Лобуцько Ю. В. Територіальні особливості екологізації сучасного сільськогосподарського землекористування // Збалансоване природокористування. 2015. № 4. С. 125–128.

9. Лобуцько Ю. В. Інформаційне забезпечення формування природоохоронного землекористування // Актуальні проблеми економіки. 2016. № 5. С. 221–228.

Тези наукових доповідей:

10. Лобуцько Ю. В. Особливості формування складових структурних елементів екомережі України на місцевому рівні // Екологічні та соціально-економічні особливості управління природними ресурсами в умовах децентралізації влади: Всеукраїнський круглий стіл, м. Київ, 19 березня 2015 року: тези доповіді. К., 2015. С. 150–154.

11. Лобуцько Ю. В. Землеустрій як основний інструмент формування складових структурних елементів екомережі України на місцевому рівні // Екологічна мережа України в контексті формування природоохоронного землекористування: стан та проблеми: круглий стіл, м. Київ, 20 березня 2015 року: тези доповіді. К., 2015. С. 80–85.

12. Лобуцько Ю. В. Землеустрій щодо формування складових структурних елементів екомережі України в межах територій сільських (селищних) рад // Управління земельними ресурсами в умовах децентралізації влади: Всеукраїнська науково-практична студентська конференція, 31 березня 2015 року: тези доповіді. К., 2015. С. 56–60.

13. Лобуцько Ю. В. Особливості формування екологічної мережі України як базової основи організації природоохоронного землекористування // Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому виробництві: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 1–3 липня 2015 року: тези доповіді. К., 2015. С. 110–113.

14. Лобуцько Ю. В. Окремі аспекти поняття та сутності сучасного природоохоронного землекористування // Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення: VI Міжнародна науково-практична конференція, м. Дніпропетровськ, 9 жовтня 2015 року: тези доповіді. Дніпропетровськ, 2015. С. 42–44.

15. Лобуцько Ю. В. Методологічні аспекти оцінки ефективності формування землекористування структурних елементів екомережі України // Управління земельними ресурсами в умовах децентралізації влади: стан, проблеми і перспективи їх вирішення: Всеукраїнська науково-практична

студентська конференція, м. Київ, 11–12 березня 2016 року: тези доповіді. К., 2016. С. 141–144.

16. Лобунько Ю. В. Особливості землевпорядного проектування структурних елементів екомережі на місцевому рівні // Екологічна мережа України в контексті формування природоохоронного землекористування: локальний рівень: круглий стіл, м. Київ, 27 квітня 2016 року: тези доповіді. К., 2016. С. 36–38.

17. Лобунько Ю. В. Інформаційне забезпечення формування природоохоронного землекористування в межах НПП «Подільські Товтри» // Динаміка біологічного та ландшафтного різноманіття заповідних територій: Міжнародна науково-практична конференція, м. Кам'янець-Подільський, 25–27 травня 2016 року: тези доповіді. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 192–193.

АНОТАЦІЯ

Лобунько Ю. В. Формування природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища». – Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2017.

Дисертацію присвячено вирішенню актуальних наукових завдань щодо поглиблення теоретико-методичних основ і розроблення практичних рекомендацій із вдосконалення інституціонального і землевпорядного механізмів формування природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин. Визначено сутність поняття «формуванням природоохоронного землекористування» як складного і тривалого процесу організаційно-господарських, еколого-економічних, інженерно-технічних і правових змін складу земельних угідь та функціонального використання земель, які впливають на зміну режиму землекористування та інтенсивність використання земельних та інших природних ресурсів. Розроблено модель формування природоохоронного землекористування та його методологічного процесу. Виявлено особливості трансформаційного процесу та основні тенденції в природоохоронному землекористуванні, які заважають повноцінному запровадженню вимог екологізації в землегосподарську практику. Обґрунтовано складові та сформовано структуру кадастру територій природно-заповідного фонду. Розроблено методологічні та методичні основи удосконалення землеустрою щодо формування природоохоронного землекористування та оцінки його ефективності.

Ключові слова: природоохоронне землекористування, землеустрій, структурні елементи екологічної мережі, кадастр територій природно-заповідного фонду, оцінка ефективності формування природоохоронного землекористування.

АННОТАЦИЯ

Лобунько Ю. В. Формирование природоохранного землепользования в условиях новых земельных отношений. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.06 «Экономика природопользования и охраны окружающей среды». – Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Киев, 2017.

Диссертация посвящена решению актуальной научной задачи по углублению теоретико-методических основ и разработке практических рекомендаций по совершенствованию институциональных и землеустроительного механизмов формирования природоохранного землепользования в условиях новых земельных отношений. Определена сущность понятия «формированием природоохранного землепользования» как сложного и длительного процесса организационно-хозяйственных, эколого-экономических, инженерно-технических и правовых изменений состава земельных угодий и функционального использования земель, которые влияют на изменение режима землепользования и интенсивность использования земельных и других природных ресурсов. Разработана модель формирования природоохранного землепользования и его методологического процесса. Выявлены особенности трансформационного процесса и основные тенденции в природоохранном землепользовании, которые мешают полноценному внедрению требований экологизации в земледельческую практику. Обоснованы составляющие и сформирована структура кадастра территорий природно-заповедного фонда. Разработаны методологические и методические основы совершенствования землеустройства по формированию природоохранного землепользования и оценки его эффективности.

Ключевые слова: природоохранное землепользования, землеустройство, структурные элементы экологической сети, кадастр территорий природно-заповедного фонда, оценка эффективности формирования природоохранного землепользования.

ANNOTATION

Lobunko Y. V. Formation of conservation land in terms of new land relations. – Manuscript.

Thesis for the candidate of economic sciences, specialty 08.00.06 Economics of Natural Resources and Environment Protection. – National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, 2017.

The thesis is devoted to actual scientific problem to deepen the theoretical and methodological foundations and develop practical recommendations to improve the institutional mechanisms of formation of Land and land conservation in terms of new land relations. The essence of the concept of «the formation of conservation land» as a complex and long process of organizational, economic, ecological-economic, engineering and legal changes of land and functional land use that affect regime

change land use and intensity of use of land and other natural resources. Developed model of conservation land and its methodological process. The features of the transformation process and the main trends in environmental land use practices that hinder the full implementation of requirements in the greening zemlehospodarsku practice. Grounded components and inventory structure formed areas of natural reserve fund. Methodological and methodical bases of land improvement on the formation of environmental assessment and land use efficiency.

Key words: environmental land use, land management, structural elements of the ecological network inventory of natural areas conservation, formation evaluation of the effectiveness of environmental land use.